

El segle XIX, clau de volta de la literatura catalana

Rafael Roca
Universitat de València

En les darreres tres dècades, l'estudi de la literatura catalana del segle XIX ha conegut un impuls sense precedents. La celebració del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença que tingué lloc a Barcelona en desembre de 1984 –enguany farà 30 anys, i que ben bé podem agafar com a punt de referència–, suposà un pas de gegant, i inaugurà una nova manera de mirar i analitzar la producció literària del segle XIX. En aquest sentit, resulta imprescindible assenyalar diverses fites: les vuit convocatòries del Col·loqui Internacional Jacint Verdaguer que s'han celebrat d'ençà 1986; la fundació de la Societat Verdaguer, amb seu a la Universitat de Vic, el 1991; la de la ja extinta Xarxa Temàtica “La Renaixença,” que amb tant d'encert varen impulsar els professors Joaquim Molas, primer, i el malaguanyat Pere Farrés, després, des de la Universitat de Barcelona; i del Grup d'Estudi de la Literatura del Vuitcents (GELIV), entre les activitats principals del qual trobem la pulcríssima col·lecció “El Vuit-cents,” que ja porta editats nou títols, alguns dels quals certament imprescindibles. Així mateix, no menys importants i significatives han resultat les commemoracions del Segle Romàntic (1995), dels centenaris de la mort de Jacint Verdaguer (2002) i Teodor Llorente (2011), i dels 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona (2009), que han propiciat un aprofundiment i, en alguns casos, un canvi d'enfocament respecte a l'anàlisi d'una centúria que, anteriorment, hom havia qualificat com a pràcticament erma. I és així que, pel que fa a la Corona d'Aragó, el segle XIX se'ns apareix no només com el punt de conjunció entre l'Edat Moderna i la Contemporània, sinó com un període fonamental en el procés de recuperació de la literatura medieval: com la clau de volta de la literatura catalana.

El monogràfic que presentem s'insereix en aquesta línia de revisió i aprofundiment en la literatura catalana del segle XIX, de la qual n'és deutor. No debades, entre els estudis que el lector hi trobarà destaquen, com no podia ser d'una altra manera, els dedicats a Jacint Verdaguer, la figura més simbòlica i representativa de la Renaixença catalana. Així, els professors de la Universitat de Vic Ramon Pinyol, M. Àngels Verdaguer i Laura Vilardell, tots tres reconeguts especialistes i membres destacadíssims de la Societat Verdaguer, s'ocupen d'aspectes de l'obra i la biografia verdagueriana tan suggerents com: les relacions del jove Verdaguer amb el carlisme durant el Sexenni Revolucionari, amb l'edició d'un “himne carlí” a favor del pretendent Carles VII, redactat per Verdaguer vers 1872 (Pinyol); algunes respostes poètiques i literàries de l'autor de *L'Atlàntida* i d'altres escriptors catalans a tres iniciatives caritatives a propòsit de l'explosió d'un polvorí a Palma de Mallorca en 1895, els aiguats del Prat de Llobregat de 1898 i la cavalcada benèfica del Carnaval de Vilanova i la Geltrú de 1901 (Verdaguer); i, així mateix, la recepció del gran poema èpic *Canigó* a Madrid durant els anys 1886-1902 (Vilardell).

També des de la Societat Verdaguer, l'entitat que, ara com ara, agrupa els majors especialistes en el XIX català, ens arriben dues aportacions ben originals i destacades: la de Margalida Tomàs, que realitza una rigorosíssima aproximació a la poesia romàntica catalana a través, sobretot, de la influència de Pau Piferrer i de la producció de Joaquim Rubió i Ors, Tomàs Aguiló i Marià Aguiló; i la de Joan Requesens, que analitza la valoració del “sentit comú” i el “criteri de veritat” en l'obra filosòfica de Jaume Balme que en féu el vigatà Jaume Collell.

El moviment de la Renaixença tingué unes més que notables connexions amb el denominat Rexurdimento galleg, que es desenvolupà de manera coetània; i d'analitzar aquestes connexions i el paper de pont que entre tots dos moviments exercí Rosalía de Castro –i també de la recepció dels seus *Cantares gallegos*, l'obra de referència del Rexurdimento, a Catalunya–, s'ocupa l'investigador Xurxo Martínez, de la Universidade de Vigo.

Per la seua banda, i en la línia de recuperació de la memòria privada que en els últims temps ha conegut també un notable impuls, Jordi Curbet i Esther Fabrellas, de la Universitat de Granada, recuperen i analitzen l'impacte que el Sexenni Democràtic tingué sobre un propietari rural carlí originari del Pla de l'Estany, Josep Mariscot, a través del seu dietari personal, del qual realitzen una edició selectiva.

Des de la Universitat de València, on en els darrers anys el segle XIX està despertant un creixent interès, ens arriben set aportacions que, sense lloc a dubtes, assenyalen un canvi de paradigma. Així, el lector trobarà dos articles relacionats amb l'activitat literària de Constantí Llombart, un dels més fecunds protagonistes de la branca valenciana de la Renaixença: el de Josep Enric Estrela recupera un fragment –titulat “L'última victòria”– de la fins ara considerada com a inèdita i perduda obra poètica *La Mort del Conqueridor*, guardonada en els Jocs Florals de València de 1888; mentre que, per la seua banda, el de Ferran Campos analitza, exhaustivament, les revistes *El Pare Mulet* i *El Bou Solt* (1877), dues de les publicacions populars valencianes més interessants del darrer terç del segle XIX, totes dues impulsades i dirigides per Llombart.

La segona meitat del Vuit-cents fou un moment de recuperació de grans noms i obres de la literatura medieval i moderna; i és justament d'això, de les edicions que es realitzaren d'obres clàssiques valencianes durant els darrers anys del segle XIX i els primers del XX, del que ens parla Carles Fenollosa al seu article. Al seu torn, Joan Vicent Fuertes i David Vilaplana criden l'atenció sobre els *milacres*, les representacions teatrals populars que recreaven diversos episodis de la biografia de Sant Vicent Ferrer, que gaudiren d'una gran vitalitat al Vuit-cents, i que representen un vast territori literari pràcticament verge d'investigacions, a dia d'avui.

El XIX també és un segle d'autors patriarcals i emblemàtics, com el ja esmentat Jacint Verdaguer. I d'aproximar-nos a un dels intel·lectuals valencians més singulars i influents d'aquella centúria, Vicent Boix, precursor de la Renaixença valenciana i de la recuperació de la consciència històrica i lingüística dels valencians, se n'ocupa Adrià Martí. Per la seua banda, Jaime Millás estudia la producció lírica i teatral d'un dels hereus literaris i ideològics de Boix i de Llorente, el poeta i dramaturg Manuel Millás, de qui enguany se celebra el centenari de la mort, un autor de considerable obra que bé mereix el nostre reconeixement i atenció. En darrer lloc, Trini Escudero analitza la major o menor influència que el Realisme vuitcentista tingué en la novel·la *Mirall trencat*, de Mercè Rodoreda, per a concloure que, en la interpretació de la literatura rodorediana, massa sovint s'ha fet un ús banal del terme *realisme*.

Finalment, sols em resta remarcar que, en conjunt, el present monogràfic representa un avanç positiu en l'estudi i el coneixement del segle XIX. Una aportació que, generosament acollida pel núm. 5 de la revista *eHumanista/IVITRA*, se suma al que, sobre l'Edat Moderna i coordinat pel professor Vicent Josep Escartí, aparegué en el núm. 3 d'aquesta mateixa publicació. Així, tots dos monogràfics se centren en períodes que no havien estat valorats massa positivament per la crítica del segle XX; i que, tanmateix, en començar a ser estudiats en profunditat, van mostrant-se cada dia més fèrtils i connectats. De fet, cal recordar que el Vuit-cents és hereu, en part, de l'activitat cultural que hom desenvolupà durant la Il·lustració, un moviment que, amb la seua

preocupació per la recuperació arqueològica del passat, posà les bases del Romanticisme. A ningú no se li escapa que obres com les de Just Pastor Fuster, Marià Aguiló, Constantí Llombart, Rafael Ferrer i Bigné i Fèlix Torres Amat, entre d'altres, actualitzen les recerques sobre el passat literari medieval de Vicent Ximeno i Josep Rodríguez. D'altra banda, no podem obviar que el XIX és un segle cabdal, en el conjunt de la història de la literatura catalana, en el qual cal situar l'inici podríem dir-ne actiu de la recuperació identitària de la comunitat catalanoparlant. Un recobriment estretament vinculat a l'interés que el Romanticisme despertà per la Corona d'Aragó durant l'època medieval, amb el segle XV com a far de referència, i que, en el cas dels renaixencistes valencians –i també dels primers catalans–, hom realitzà –publicità, realment– desvinculat de qualsevol reivindicació política que, *quod erat demonstrandum*, de cap manera no hauria sigut tolerat per Madrid. Això és, precisament, el que explica que alguns dels més destacats intel·lectuals del segle XIX, com ara Vicent Boix, Víctor Balaguer, Marià Aguiló i Teodor Llorente, optaren pel que s'anomenà com a “apoliticisme”; és a dir, per una recuperació de les senyes d'identitats històriques i lingüístiques dels territoris de la Corona d'Aragó des d'una posició exclusivament cultural, *id est*, políticament innòcua. Però una opció que, amb el temps –i heus ací la paradoxa de l'apoliticisme!– semblà noves perspectives, nous interessos dels quals, en certa forma, en som hereus.